

La necròpolis de cremació de les Moreres s'inscriu en el context dels cementeris europeus i mediterranis que adopten el ritu de l'aplicació del foc al cadàver per a després, una vegada trossegades les restes i arreplegades, ser depositat amb el seu aixovar en l'interior d'una urna ceràmica.

Aquest comportament funerari s'ha produït al llarg de la prehistòria recent en diversos llocs i moments (neolític grec, bronze antic anatòlic, etc.), però la seua generalit-

LA NECRÒPOLIS DE LES MORERES: UN CEMENTERI DE CREMACIÓ DEL FINAL DE LA PREHISTÒRIA

(CREVILLEN, BAIX VINALOPÓ, ALACANT)

ALFREDO GONZÁLEZ PRATS
Universitat d'Alacant

zació es produeix a partir de mitjan del II mil·lenni aC amb diversos significats, depenent de les àrees culturals, siguen europees, gregues o fenícies.

Tradicionalment, la qüestió d'aquest tipus de ritu s'intentava adscriure exclusivament a una cultura i la denominació genèrica CU (camps d'urnes) s'ha passejat per àrees geogràfiques culturalment diferents.

Les Moreres representa, amb les seues aproximadament 150 tombes recuperades, la necròpolis més extensa, fins ara, de la zona del sud-est peninsular i de la Comunitat Valenciana i la seua anàlisi ha contribuït a reorganitzar i a contextualitzar les troballes de què disposem des de l'època dels germans Siret per a Almeria i Múrcia (Siret-Siret, 1890; Ros, 1985) —incrementada i posada al dia per Alberto Lorrio (Lorrio, 2008)— i des de Colominas i Bosch Gimpera per a Castelló i València

Urna funerària. Tomba 19.

(Colominas, 1915-1920; Bosch Gimpera, 1953; González, 1975; Mata, 1978; Barrachina, 2002-2003). Vegem com és el comportament d'aquesta necròpolis crevillentina.

Les restes humanes, després de la combustió en la pira, són arreplegades, separades cuidadosament —per regla general— dels carbons i generalment trossegades per a ser introduïdes en l'urna ceràmica o en la fossa. L'absència de cendres a l'interior de les urnes o directament en les fosses suggereix que les restes òssies van ser llavades abans de ser depositades en la tomba corresponent.

Segons l'informe forense, prop de les tres quartes parts dels cadàvers van patir l'acció d'una temperatura elevada, assegurada per una important provisió de material combustible que sabem que existia llavors a la serra de Crevillent.

La deposició de les restes s'efectua sempre en una fossa practicada en terra. En molts casos s'ha produït una alteració del jaciment calcolític preexistent, però no falten casos en què s'ha retallat la mateixa roca arenosa de base.

Bàsicament, els diferents tipus de sepultura permeten de ser agrupats en dues grans categories:

Aixovar funeràri. Tomba 10.

- simple deposició del paquet ossi, tal vegada embolicat amb algun teixit o matèria perible
- allotjament de les restes òssies en l'interior d'una urna ceràmica, coberta o no amb una tapadora de ceràmica o amb una lloseta de pedra.

Les 152 tombes recuperades presenten 135 registres amb restes òssies (88,81 %) i 17 registres sense restes humanes (11,19 %). Del total de 135 tombes amb restes òssies, 36 són paquets ossis sense acompanyament d'urna ceràmica (26,7 %), mentre que les 99 cremacions restants (73,3 %) han sigut depositades en urnes. Les proporcions a penes varien si observem la dualitat de tombes amb urnes: 111 (73,03 %) i tombes sense urnes: 41 (26,97 %).

I atenent la quantitat d'individus soterrats en cada tomba, aquestes poden ser:

- senzilles: 107 (89,2 %)
- dobles: 10 (8,3 %)
- triples: 3 (2,5 %)

Les restes dels individus, així disposades, són susceptibles de ser incloses, cobertes i/o senyalitzades per diverses estructures sòlides. Els elements funeraris de

pedra inclosos en aquest apartat, en ordre de menor a major complexitat i grandària, són:

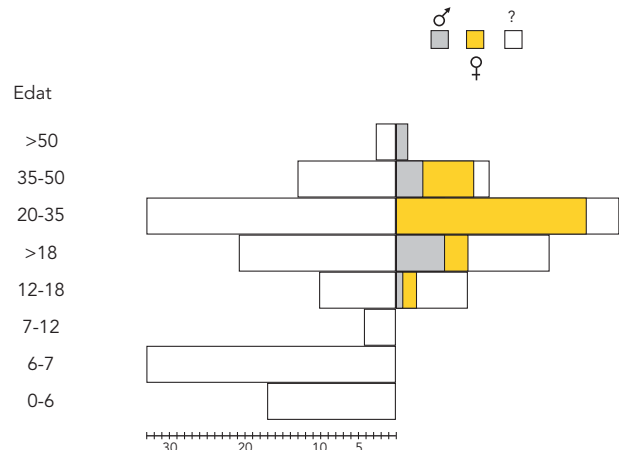
- *lloses de cobriment*: presents en 34 tombes (22,36 %)
- *superestructures senzilles*: corones circulars formades amb pedres de dimensió reduïda i que ofereixen un diàmetre comprès entre 0,40 i 0,80 metres; se n'han registrat un total de 22 corones d'aquest tipus, que representen un 14,47 % amb relació a la totalitat de les tombes i el 51,2 % del total de superestructures de pedra (43)
- *superestructures mitjanes*: empedrats oblongs o circulars de 0,70 a 0,90 metres de diàmetre; representen un 3,28 % del conjunt de tombes i l'11,62 % de les tombes amb superestructura; es componen de llosa i urna
- *superestructures complexes*: empedrats quadrangulars, ovalats i circulars de 0,70 a 2 metres de diàmetre; són 14 estructures que representen un 9,21 % del conjunt de tombes i el 32,55 % de les funeràries
- *túmuls*: en realitat, tres empedrats plans de 3,5 a 5 metres de diàmetre que han arribat a nosaltres prou deteriorats.

Les urnes ceràmiques s'agrupen en quatre grans categories tipològiques: T1, T2, T3 i T4. Les urnes de tipus 1 corresponen a vasos i bols realitzats a mà de la més pura tradició del bronze final, ben tipificats en els estrats de la fase Peña Negra I del poblat. Les urnes de tipus 2 comprenen aquells vasos de ceràmica fets a mà que presenten formes ovoïdes amb base plana, en algunes de les quals es conserven empremtes de galó; arrepleguen els tipus A1-A2-A3 de Peña Negra I (González Prats, 1983a). La qualitat d'aquestes urnes no millora la de les seues formes homòlogues del poblat: pastes amb desgreixant gros i molt abundant i superfícies sense tractament. Les urnes de tipus 3

Tombes de cremació davall estructures mitjanes i complexes de la Fase I i conjunt de empedrats de la fase II.

representen els vasos fets amb torn que s'utilitzen com a urnes i/o tapadores. S'hi poden establir dues grans categories: d'una banda, les formes tancades i, d'una altra, les obertes o plats; dins de la primera, entrarien els vasos E11 (González Prats, 1983a) coneguts per «urnes de tipus Cruz del Negro», que són els més nombrosos pel fet de tractar-se d'una forma de reconeguda vinculació al món funerari en els àmbits fenicis i orientalitzants del Mediterrani central i occidental; els seguiria l'urna ovoide de tipus Rachgoun-Frigiliana de la tomba 37, l'amforeta de sac de la tomba 84 i els vasos amb una ansa del tipus C10 de Penya Negra II (González Prats, 1986, 288). Les formes obertes estan representades per bols de vora entrant amb engalbra roja (tomba 6), plats de vora en ala curta amb engalbra roja (tomba 28), el bol carenat gris de la tomba 71, el bol amb vora indicada internament de la tomba 85, plats grisos amb la vora girada en ala (tomba 113) o amb la vora entrant (tomba 128). En tots els casos, aquestes formes obertes fan la funció de tapadores de les urnes corresponents.

Piràmide de població de les Moreres (sobre 136 individus).

Del total de 135 tombes utilitzables per a l'anàlisi, tan sols el 29,6 % d'elles s'acompanyen d'aixovars, i queden el 70,4 % desproveïdes de qualsevol tipus d'aixovar de matèria perdurable. És a dir, només poc menys de la tercera part dels casos vàlids es presenten amb aixovars, mentre que les dues terceres parts de les tombes de la necròpolis apareixen sense aixovar. Per tant, l'aixovar no constitueix un factor necessàriament vinculat al soterrament i la seua presència o absència deu obeir a algun tipus de norma cultural o sociològica, ja que afecta igualment tots els sexes i edats.

Les dues grans fases d'utilització de la necròpolis de les Moreres han pogut ser establides, en primer lloc, per

Fase	Tipus d'urnes	Elements comuns	Elements distintius
I (900-750 aC)	T1A (Tipus Parazuelos-Mojácar) T1B (Tipus B7 PNI) T1C (Tipus B8 PNI)	Grans de collar de pedra Braçalets ovals de bronze Anells de bronze	Grans de collar de coure Grans de collar de pasta vitríria blava amb entalladures circulars Braçalets d'ivori
II (750-625 aC)	T2 (Tipus A2 PNI o Ceperos) T3A T3B (Tipus Rachgoun-Frigiliana, Mozia i Cruz del Negro)	Grans de collar de pedra Braçalets ovals de bronze Anells de bronze	Pinces depilatòries Braçalets cordiformes Anelles de bronze Adorns de plata Fíbula de doble ressort Ganivets de ferro

Quadre de periodització de la necròpolis de les Moreres.

l'existència d'algunes superposicions de tombes (cronologia estratigràfica) i, en segon lloc, per la tipologia de les urnes ceràmiques i dels aixovars que, de vegades, els acompanyen (cronologia tipològica).

Les pautes sociològiques del conjunt funerari de les Moreres (González, 2002) ens alerten sobre la possibilitat que aquesta no siga l'única necròpolis utilitzada pels habitants de la ciutat protohistòrica de la Peña Negra, tant pel nombre de tombes que podria contindre com per la falta de correspondència amb la riquesa de la cultura material trobada en el món dels vius, que a penes es traspasa al món funerari. Encara que també hi ha la possibilitat que, com ocorre en altres moments i cultures, l'accés a un espai funerari no fóra un dret de tothom i que el prestigi i l'estatus del difunt no vinguera denotat només per l'aixovar sinó pel lloc precís que ocupa en la necròpoli i pel tipus d'estructura funerària; un simbolisme que només de lluny reflecteix la dinàmica sociocultural que entreveiem en els registres domèstics dels pobladors de la Peña Negra. Almenys, diverses estructures i trets funeraris marquen els antecedents de les necròpolis ibèriques.

Bibliografia

- BARRACHINA IBÁÑEZ, E. (2002-2003): «Dos nuevas necrópolis d'incineració a la conca del Millars: el Mesón del Carro i la Vilavella (Castelló)». *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 23, Castelló, p. 141-150.
- BOSCH GIMPERA, P. (1953): «Las urnas del Boverot (Almazora) y las infiltraciones célticas en tierras valencianas». *Archivo de Prehistoria Levantina*, vol. IV, p. 187-193.
- COLOMINAS ROCA, J. (1915-1920): «Els enterraments dels Espleters a Salsadella». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. VI, Barcelona, p. 616 i ss.
- GONZÁLEZ PRATS, A. (1975): «El campo de urnas de La Montalbana (Ares del Mestre, Castellón de la Plana)». *Archivo de Prehistoria Levantina*, vol. XIV, València, p. 113-122.
- (1983): «Estudio arqueológico del poblamiento antiguo de la Sierra de Crevillente (Alicante)». *Lvcentvm* (annex I), Universitat d'Alacant.
- (1986): «Las importaciones y la presencia fenicia en la Sierra de Crevillente (Alicante)». *Aula Orientalis*, 4, Sabadell, p. 279-302.
- (2002): *La necrópolis de cremación de les Moreres (Crevillente, Alicante). Siglos IX-VII AC*. Universitat d'Alacant (Edició a banda dels Seminaris Internacionals sobre temes Fenicis).
- LORRIO, A. (2008): *Qurénima. El Bronce Final del Sureste de la Península Ibérica*. Reial Acadèmia de la Història; Universitat d'Alacant.
- MATA PARREÑO, C. (1978): «La Cova del Cavall y unos enterramientos en urna de Liria (Valencia)». *Archivo de Prehistoria Levantina*, vol. XV, València, p. 113-135.
- ROS SALA, M. (1985): «Nuevas aportaciones para el conocimiento del Bronce Final en el conjunto arqueológico Parazuelos-Llanos de los Ceperos (Ramónete-Lorca, Murcia)». *Anales de Prehistoria y Arqueología*, núm. 1, Murcia, p. 117-122.
- SIRET, L. I SIRET, E. (1898): *Las primeras edades del metal en el Sudeste de España*. Barcelona.